

Tkaczuk, Taras

Importy kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej na osadach kultury trypolskiej etapu BI-BII

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 150-155

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STUDIA

TARAS TKACZUK

IMPORTY KULTUR MALICKIEJ I LUBELSKO-WOŁYŃSKIEJ NA OSADACH KULTURY TRYPOLSKIEJ
ETAPU BI-BII

Osiągnięcia w archeologii eneolitu wschodniej Polski pozwoliły na dokonanie rewizji poglądów na następstwo kultur eneolitycznych również na sąsiednich terytoriach Ukrainy, określenie procesów formowania się, a także granic ich zasięgu. To z kolei, dało możliwość interpretowania importów tych kultur w środowisku try-polskim.

Jednym z rezultatów badań na Wyżynie Lubelskiej i Zachodniowołyńskiej było stwierdzenie, że zasiedlała ją ludność kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej. Nie występuje tu natomiast osadnictwo związane z kręgiem lendzielskim (A. Zakościelna, J. Gurba 1997, s. 208).

Kultura malicka (w starszej literaturze grupa Werbkowice-Kościaniec) rozwijała się na obszarach od południowych i wschodnich Morawy, przez Górny Śląsk, Małopolskę, Wschodnią Słowację, Ukrainę Zakarpaczką, Wyżynę Lubelsko-Wołyńską po Ziemię Chełmińską, Kujawy i Wielkopolskę (A. Zakościelna, J. Gurba 2000, s. 201). Natomiast kultura lubelsko-wołyńska w fazie II (klasycznej) zajmowała zachodnią część Wyżyny Lubelskiej, zachodnią Wyżynę Zachodniowołyńską i południowo-wschodnią partię Wyżyny Sandomiersko-Opatowskiej (S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, s. 213). Kultury te przez dłuższy czas współwystępowały ze sobą (tamże, s. 254), a ich południowo-wschodnim sąsiadem była kultura try-polska (ryc. 1). Szereg stanowisk tej ostatniej kultury dostarczyło zarówno importów, jak i naśladownictw ceramiki kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej.

Na osadzie w Bilszywcach (Górne Podniestrze), w warstwie grupy Zaleszczyki kultury try-polskiej fazy BI-BII, razem z ceramiką „zaleszczycką” odkryto fragmenty naczyń kultury malickiej. Były to misy barwy ciemnoszarej i brązowej z ostrymi załomami brzuśców, podkreślonymi dookólnymi rzędami podłużnych dołków (ryc. 2: 8, 10), niekiedy w kombinacji z jednym (? – ryc. 2: 11) lub czterema guzkami (ryc. 2: 9). Jedna misa, z brzegiem zagiętym do środka, nie była ornamentowana (ryc. 2: 14).

Dwie misy stożkowate ciemnej barwy, z okrągłymi guzkami pod wylewem, wykonane były z gliny z domieszką szamotu. Fragmenty wylewów znalezione

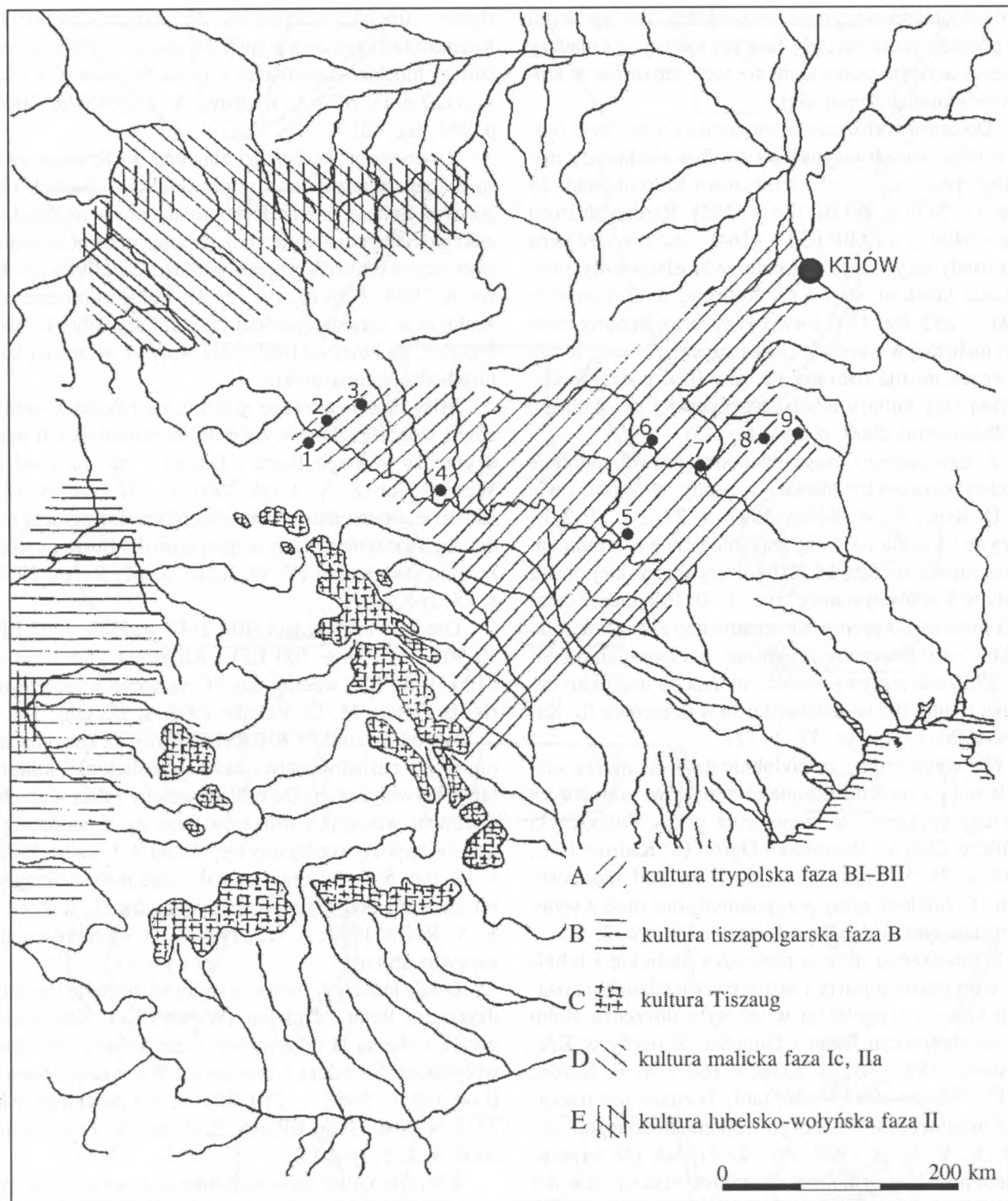
w warstwie „zaleszczyckiej” w innych wykopach, również znajdują analogie w kulturze malickiej. Różnorodność „malickich” mis z osady w Bilszywcach uzupełnia misa półkulista znaleziona po orce na powierzchni stanowiska (ryc. 2: 6). Na tej samej osadzie, również w warstwie „zaleszczyckiej”, odkryto fragment naczynia kultury malickiej o profilu esowatym, ciemnobrązowej barwie z domieszką piasku w masie ceramicznej (ryc. 2: 5).

Z gliny typowej dla naczyń kuchennych kultury try-polskiej, wykonane jest naczynie doniczkowe z karbowanym wylewem, poniżej którego umieszczone są symetrycznie naprzeciw siebie dwa guzki (ryc. 2: 4). Z takiej samej gliny wykonano misę o owalnym wylewie (ryc. 2: 7) znaną w towarzystwie ceramiki grupy Zaleszczyki.

Z kolei z gliny typowej dla naczyń stołowych kultury try-polskiej, wykonana jest stożkowata misa z okrągłymi guzkami tuż poniżej krawędzi wylewu (ryc. 2: 2) i głęboka misa z parą guzków pod wylewem i lekko wyodrębnionym dnem ornamentowana pionowymi i poziomymi czerwonymi liniami na białym tle (ryc. 2: 12). To ostatnie naczynie reprezentuje dwie tradycje: forma i ornament plastyczny nawiązują do kultury lubelsko-wołyńskiej, technologia gliny i malowany ornament bichromiczny natomiast, typowe są dla try-polskiej grupy Zaleszczyki. Zostało ona znalezione w wypełniku jamy razem z ceramiką grupy Zaleszczyki, wyrobami krzemiennymi, fragmentami żaren, kośćmi zwierzęcymi oraz narzędziami z kości i rogu.

Wśród tych znalezisk występują również inne ułamki naczyń kultury lubelsko-wołyńskiej, których powierzchnie zewnętrzne mają brązową lub szarą barwę. Są to fragmenty wylewów z zaokrąglonymi, poziomo przekłutymi uszkami pod krawędzią (ryc. 3: 3-4), rożkowate, pionowo przekłute uszka (ryc. 3: 6-7) lub naczynia z guzkami na największej wydętości brzuśców (ryc. 3: 1-2) oraz fragmenty przydenne z ornamentem poziomych rzędów podłużnych dołków (ryc. 3: 8) i naczynia półbeczułkowate (ryc. 3: 9-11), niekiedy z okrągłymi guzkami poniżej wylewu (ryc. 3: 9).

W pobliżu jednej z „płoszczadek” znaleziono fragment stożkowej misy z rożkowatym wyciągnięciem

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk kultury trypolskiej, na których odkryto importy i naśladownictwa naczyń kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej: A – zasięg kultury trypolskiej wg Winogradowej (1983); B – zasięg fazy B kultury tiszapolgarskiej wg S. Kadrowa (1996); C – zasięg grupy Tiszaug wg S. Kadrowa (1996); D – zasięg fazy Ic i IIa kultury malickiej wg S. Kadrowa i A. Zakościelnej (2000); E – zasięg fazy II kultury lubelsko-wołyńskiej wg S. Kadrowa i A. Zakościelnej (2000): 1 – Bilszywce, 2 – Wiktoriw, 3 – Korżowa, 4 – Bilcze Żłote Ogród, 5 – Busza, 6 – Kliszczew, 7 – Sokilcy-Poliżok V, 8 – Krasnostawka, 9 – Weseluj Kut.

wylewu, która wykonana jest z trypolskiej gliny „stołowej” i ornamentowana pionowymi czerwonymi wstęgami malowanymi na białym tle (ryc. 3: 12). Ta i kolejna misa z rożkowanym wyciągnięciem wylewu (ryc. 3: 13), są naśladownictwem wzorów lubelsko-wołyńskich.

Osada w Bilszywcah posiada datę 5520 ± 80 BP [Ki – 8086] uzyskaną z kości pochodzącej z jamy nr 3/1999 grupy Zaleszczyki. Data ta, a także fakt, że na ceramice malickiej z tej osady nie występuje ornament wiszących lub stojących trójkątów wykonanych głębo-

kimi nakłuciami okrągłymi lub podłużnymi – typowymi dla później, rzeszowskiej, fazy tej kultury – świadczy o wcześniejszym pojawieniu się tych importów w środowisku kultury trypolskiej.

Do czasu wyróżnienia horyzontu Zaleszczyki osady w Bilszywcach jedyna data dla fazy IIa kultury malickiej¹ pochodziła ze Świerszczowa Kolonii, stan. 28 grób 2 – 5430 ± 60 BP [Ki – 4193]. Bardzo zbliżoną datę – 5400 ± 140 BP [Gd – 4164] – ma również jama 57 z osady fazy klasycznej kultury lubelsko-wołyńskiej w Lesie Stockim, stan 7 (S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, p. 252, fig. 43). Zważywszy na to, importy ceramiki malickiej w warstwie „zaleszczyckiej” osady w Bilszywcach można datować na fazę IIa i początek klasycznej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej (S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, p. 254, fig. 45).

Z tego samego czasu pochodzą prawdopodobnie importy ceramiki malickiej z osady w Wiktorowie (V. O. Kruc, S. M. Ryżov 1997, s. 23, ryc. 3: 2,3), którą ze względu na cechy morfologiczne ceramiki datować można na fazę BI–BII kultury trypolskiej oraz z osady w Korżowej (tamże, ryc. 3: 9). Fragmenty ceramiki malickiej z tych osad ornamentowane są rzędami dołków rozmieszczonych ukośnie, poziomo lub pionowo. Zbliżone motywy znaleźć można na malickim naczyniu z jamy 108 na stanowisku 16 w Rzeszowie (S. Kadrow 1996, s. 66, ryc. 17: 1, 12).

Nie wykluczone, że podobnie datować można malickie misy z ostrymi załomami brzuśców, zdobionych niekiedy guzkami, ze stanowiska grupy Zaleszczyki w Bilczu Złotym, stanowisko Ogród (S. Kadrow i in., 2003, s. 75, 97, ryc. 31: 3, 5, 7–9). Pod względem form i technologii gliny przypominają one misę z wylewem zagiętym do środka z Bilszywców (ryc. 2: 6).

Z młodszego okresu pochodzą malickie i lubelsko-wołyńskie importy i wzorce stwierdzone na osadach kultury trypolskiej w górnym dorzeczu Bohu i w międzyrzeczu Bohu i Dniepru. Z osady w Krasnostawce (Ki – 882 = 5310 ± 160 – N. B. Burdo, M. Ū. Videjko 1998, s. 22, tabl. 3) znane jest naczynie z ornamentem wiszącego trójkąta złożonego z nakłuc (E. V. Cvek 1980, ryc. 2: 7). Jak już wspominałem podobny ornament charakterystyczny jest dla fazy rzeszowskiej kultury malickiej i fazy klasycznej kultury lubelsko-wołyńskiej, gdzie jest odzwierciedleniem wpływów grupy Tiszaug kultury tiszapolgarskiej fazy B (S. Kadrow 1996, s. 68). Daty ¹⁴C dla osad tiszapolgarskich tej fazy (Méhkerék – Bln 2165 = 5385 ± 65 BP; Belmegyer – Bln? = 5300 ± 70 BP – S. Kadrow 1996, s. 61, ryc. 11), świadczą o jednym horyzoncie pojawienia się takiego ornamentu.

Z Krasnostawki pochodzi również naczynie z zaokrąglonymi uszkami pod krawędzią wylewu (E. V. Cvek 2000, s. 277, ryc. 5: 4), które silnie nawiązuje do

kultury lubelsko-wołyńskiej. Najbliższa chronologii Krasnostawki jest data z jamy 54 osady fazy klasycznej kultury lubelsko-wołyńskiej w Lesie Stockim (Gd 1724 = 5320 ± 60 BP – S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, p. 252, fig. 43).

Zważywszy, że bardzo zbliżone do Krasnostawki są zespoły ceramiczne z osady Sokilci – Polizok nad górnym Bohem, stwierdzić trzeba, że na tej osadzie odkryto fragment wylewu naczynia ornamentowany tworzącymi romb (?) grupami podłużnych dołków (N. B. Burdo 1998, s. 8–10, ryc. 3: 3). Takie zdobienie ma analogie w ceramice późnej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej, na którą oddziaływały wpływy wczesnej kultury bodrogkereszturskiej.

Misy ornamentowane dołkami na załomach brzuśców i wokół guzków występują na stanowiskach międzyrzecza górnego Bohu i Dniepru, np. na osadzie Weselnyj Kut (E. V. Cvek 2000, s. 277, ryc. 5: 15). Możliwe, że tak datować można również fragment podobnego naczynia z osady w miejscowości Busza na środkowym Podnieprzu (V. O. Kruc, S. M. Ryżov 1997, s. 28, ryc. 4: 6).

Osady Wiesielnyj Kut (Bln 2137 = 5180 ± 65 BP, Ki 903 = 5100 ± 100 BP) i Kliszczew (Le 1060 = 5100 ± 50 BP) według dat ¹⁴C są sobie współczesne (N. B. Burdo, M. Ū. Videjko 1998, s. 22, tabl. 3).

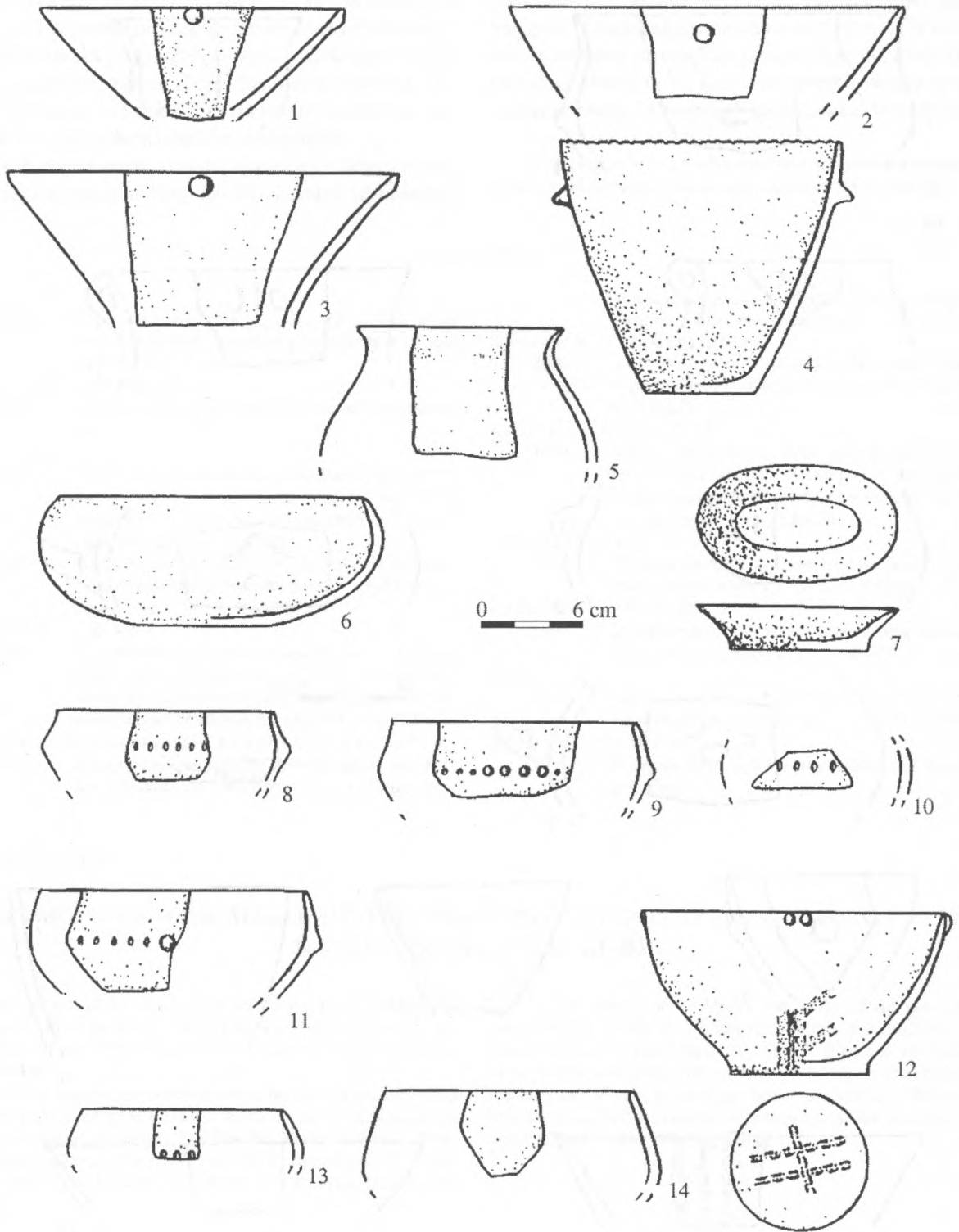
Wśród ceramiki z Kliszczewa również znajdują się importy i naśladownictwa kultury malickiej i kultury lubelsko-wołyńskiej. Do naśladownictw zaliczyć trzeba ornament wiszących trójkątów złożony z podłużnych dołków na pokrywce kultury trypolskiej (I. I. Zaëc´ 1973, s. 58, ryc. 5:6). Natomiast stożkowate misy z okrągłymi guzkami pod krawędziami wylewów (I. I. Zaëc´, S. N. Ryżov 1992, s. 115, ryc. 50: 3, 4) reprezentują zapewne importy.

Osady kultury trypolskiej w dorzeczu Bohu i w międzyrzeczu Bohu i Dniepru (Weselnyj Kut, Kliszczew) współczesne są II (klasycznej) fazie kultury lubelsko-wołyńskiej. Świadczą o tym daty z Wąwolnicy, jama 2 (Lod 178 = 5068 ± 210 BP) i Lasu Stockiego (Gd 2716 = 5040 ± 80 BP – S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, s. 252, ryc. 43).

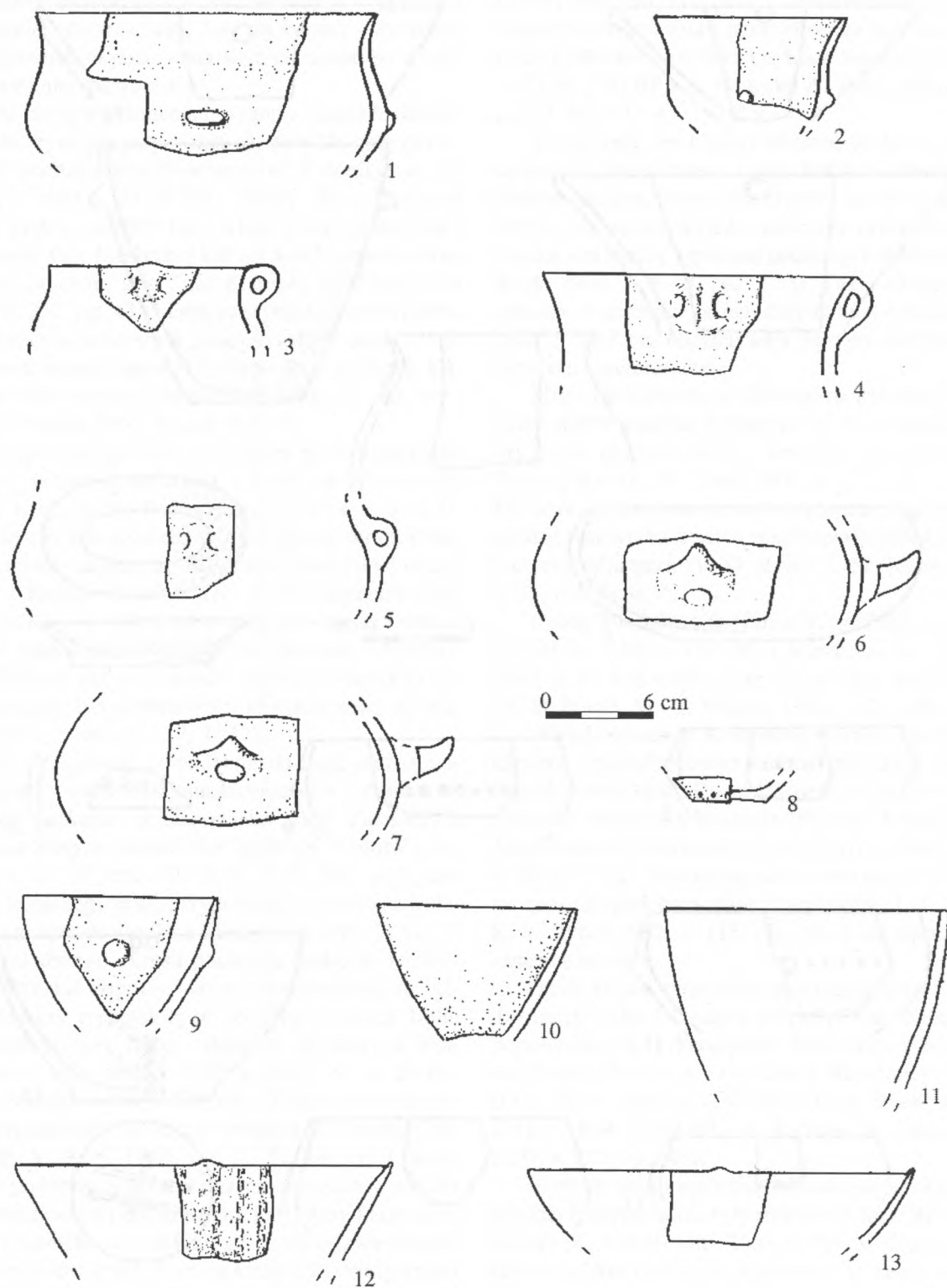
Kontakty kultur malickiej, lubelsko-wołyńskiej i trypolskiej kontynuowane były również w fazie BII i CI tej kultury (S. Kadrow i in., 2003, s. 75). Malickie i lubelsko-wołyńskie tradycje wyczuwalne są nawet w fazie CII kultury trypolskiej.

WNIOSKI

Importy kultury malickiej i lubelsko-wołyńskiej na osadach kultury trypolskiej według typologii naczyń i dat radiowęglowych dzielą się na dwa horyzonty chronologiczne:

Ryc. 2. Bilszywece. Importy i naśladownictwa naczyń kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej.

Ryc. 3. Bilszywce. Importy i naśladownictwa naczyń kultury lubelsko-wołyńskiej.

1) Wczesne importy skoncentrowane są na terenie górnego i w północnej części środkowego Podniestrza na stanowiskach grupy Zaleszczyki (Bilsziwce 1, Wiktoriw, Korżowa, Bilcze Złote, stanowisko Ogród). Datować je można na koniec fazy IIa kultury malickiej i początek fazy II kultury lubelsko-wołyńskiej.

2) Późne importy kultury malickiej i lubelsko-wołyńskiej (w obrębie fazy BI–BII kultury trypolskiej)

związane są z oddziaływaniami fazy IIb kultury malickiej oraz II fazy kultury lubelsko-wołyńskiej. Występują one zarówno na osadach zachodniego dorzecza Bohu (Sokilcy – Polizok V, Kliszczew), jak również w międzyrzeczu Bohu i Dniepru (Krasnostawka, Wesełyj Kut).

Serdecznie dziękuję profesorowi Sławomirowi Kadrowowi za cenne uwagi dotyczące chronologii rozpatrywanych zjawisk.

LITERATURA

- Budro N. B.
1998 *Tripil's'ka pam'atka etapu B I bilâ s. Sokil'cë na Pivdennomu Buzi*. „Archeologični vidkrittâ v Ukraïni 1997–1998 rr.”, Kiïv, s. 8–10.
- Budro N. B., Videjko M. Ū.
1998 *Osnovy chronologiiï Tripillâ-Cucuteni*. „Archeologičâ”, t. 2, s. 17–29.
- Cvek E. V.
1980 *Tripil's'kie poseleniâ Bugo-Dneprovskogo meždureč'â (k voprosu o vostočnom areale kul'tury Cucuteni-Tripol'e)*, [w:] *Pervobytnââ arheologiiâ. Poiski i nahodki*. Kiev, s. 163–185.
- 2000 *Vostočnotripolskaâ kul'tura i kontakty ee nositelej z eneolitičeskimi plemenami Evropy*, „Arkheologičeskie vesti”, t. 7, s. 272–290.
- Kadrow S.
1996 *Faza rzeszowska kultury malickiej*, [w:] J. K. Kozłowski (red.), *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części Środkowej Europy*, s. 51–70, Kraków.
- Kadrow S., Sokhachiy M., Tkachuk T., Trela E.
2003 *Sprawozdanie ze studiów i wyniki analiz materiałów zabytkowych kultury trypolskiej z Bilcza Złotego* znajdujących się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie. *Mat. Arch.*, t. 34, s. 53–143.
- Kadrow S., Zakościelna A.
2000 *An Outline of the Evolution of Danubian Cultures in Małopolska and Western Ukraine*. *Baltic*, t. 9, s. 187–255.
- Kruc V. O., Ryžov S. M.
1997 *Verchn'odnistrovs'ka lokal'na grupa pam'atok tripil's'koï kul'tury ta novi dani pro zv'azki tripil'civ z nalsellennââ polgarskoï ta lendel'skož kul'tur*, „Archeologičâ”, t. 2, s. 23–30.
- Vinogradova N. M.
1983 *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'â v period rascveta tripol'koj kul'tury*, Kišinev.
- Zakościelna A, Gurba J.
1997 *Z problematyki kultury malickiej na Wyżynie Lubelsko-wołyńskiej*, *APŚ*, t. 2, s. 201–209.
- Zaëc' I. I.
1973 *Kliščiv – nove poselennâ tripil'skoï kul'tury na Pivdennomu Buzi*, „Archeologičâ”, t. 10, s. 48–61.
- Zaëc' I. I., Ryžov S. N.
1992 *Poselenie tripol'skoj kul'tury Kliščev na Ūžnom Bugie*, Kiev.

TARAS TKACZUK

THE IMPORTS FROM THE MALICE AND VOLHYNIAN-LUBLIN CULTURES AT THE SETTLEMENTS OF THE TRIPOLYE CULTURE, STAGES BI–BII

On the basis of the typology of vessels and radiocarbon dates, the imports from the Malice and Volhynian-Lublin cultures at the settlements of the Tripolye culture are divided into two chronological horizons:

1) Early imports are concentrated in the area of the upper and northern part of the middle Dniestr basin, at sites belonging to the Zaleszczyki group (Bilsziwce 1, Wiktoriw, Korżowa, Bilcze Złote, Garden site). They can be dated to the end of phase IIa of the Malice culture and to the beginning of phase II of the Volhynian-Lublin culture.

2) Late imports of the Malice and Volhynian-Lublin cultures (within stages BI–BII of the Tripolye culture) are connected with some influences of phase IIa of the Malice culture and with phase II of the Volhynian-Lublin culture. They are present both at the settlements of the western basin of the Boh river (Sokilcy – Polizok V, Kliszczew), as well as at the territory between the Boh and the Dnepr rivers (Krasnostawka, Wesełyj Kut).